

Farid Adam RƏHİMLİ
magistrant, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
E-mail: rahimli.farid.adam.2023@unec.edu.az

DAYANIQLI İQTİSADI İNKİŞAF: AZƏRBAYCAN NÜMUNƏSİ

Xülasə

Bu məqalədə dayanıqlı iqtisadi inkişaf konsepsiyasının nəzəri əsasları və onun praktiki tətbiqi Azərbaycan nümunəsi üzərində araşdırılır. Dayanıqlı inkişaf – iqtisadi artım, sosial bərabərlik və ətraf mühitin qorunması arasında balansın təmin olunmasına yönəlmiş integrativ yanaşma kimi xarakterizə olunur. Müstəqilliyin bərpasından sonra Azərbaycan sürətli iqtisadi inkişaf mərhələsi keçmişdir və bu inkişaf əsasən karbohidrogen gəlirləri hesabına mümkün olmuşdur. Lakin təbii resurslardan asılılığın artması iqtisadiyyatda struktur disbalanslara səbəb olmuşdur. Buna cavab olaraq Azərbaycan hökuməti son illərdə bir sıra strateji islahatlar həyata keçirmişdir. Bu islahatlar qeyri-neft sektorunun diversifikasiyası, sosial rifahın artırılması və ətraf mühitin davamlılığının təmin olunması kimi istiqamətləri əhatə edir. Tədqiqatda bu sahədə əldə olunmuş nailiyyətlər təhlil edilir, mövcud problemlər müəyyənləşdirilir və iqtisadi inkişafın davamlılığını möhkəmləndirməyə yönəlmiş strateji siyasət tövsiyələri təqdim olunur. İqtisadiyyatın şaxələndirilməsi, institusional şəffaflığın artırılması və insan kapitalının inkişafı kimi əsas prioritetlər uzunmüddətli dayanıqlılığın və inklüziv inkişafın təmin olunması üçün mühüm amillər kimi vurğulanır.

Açar sözlər: Dayanıqlı iqtisadi inkişaf, Azərbaycan iqtisadiyyatı, Qeyri-neft sektoru, BMT-nin Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri (DİM), İqtisadi diversifikasiya

UOT: 339

JEL: L00

DOI: <https://doi.org/10.54414/HBIQ9615>

Giriş

Müasir dövrdə iqtisadi inkişaf yalnız iqtisadi artım göstəriciləri ilə ölçülmür. Dayanıqlı inkişaf, iqtisadi artımın sosial rifah və ətraf mühitin mühafizəsi ilə balanslaşdırılmasını tələb edir. BMT-nin Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri (DİM) çərçivəsində ölkələrin inkişaf modeli yalnız iqtisadi göstəricilər deyil, həm də sosial və ekoloji meyarlarla qiymətləndirilir. Bu yanaşma, təbii resurslara əsaslanan iqtisadiyyata malik ölkələr üçün xüsusilə əhəmiyyətlidir. Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra iqtisadiyyatını yenidən qurmuş və sürətli iqtisadi artım tempinə nail olmuşdur. Lakin bu artımın dayanıqlılığı, bərabər bölgüsü və ekoloji təsirləri hələ də aktuallığını qoruyur. Neft sektoruna asılılıq və qeyri-neft sektorunun inkişafı məsələləri daha dərinlənən araşdırmağı zəruri edir.

Bu məqalənin məqsədi, Azərbaycan nümunəsində dayanıqlı iqtisadi inkişafın vəziyyətini

təhlil etmək, mövcud problemləri və imkanları müəyyənləşdirmək, həmçinin dövlət siyasətlərini və gələcək strategiyaları dəyərləndirməkdir. Tədqiqat statistik məlumatlar və beynəlxalq metodlara əsaslanaraq ölkənin inkişaf modelinə tənqidi baxış təqdim edir.

Dayanıqlı iqtisadi inkişafın teorik bazasının icmalı

Dayanıqlı iqtisadi inkişaf konsepsiyası ilk dəfə 1987-ci ildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının “Ortaq Gələcəyimiz” adlı Brundtland hesabatında irəli sürülmüş və bu anlayış “gələcək nəsillərin öz ehtiyaclarını ödəmək imkanlarını risk altına atmadan, mövcud nəsillərin ehtiyaclarının qarşılınması” kimi ifadə olunmuşdur. Bu yanaşma təkcə iqtisadi artımı deyil, həm də sosial ədalət və ekoloji sabitliyi əhatə edən kompleks və çoxölçülü bir inkişaf modeli kimi təqdim edilir.

Dayanıqlı inkişaf anlayışı üç əsas təməl üzərində qurulmuşdur:

- **İqtisadi dayanıqlılıq** – Resurslardan effektiv və məhsuldar istifadə etməklə uzunmüddətli iqtisadi artımın təmin olunması.
- **Sosial dayanıqlılıq** – Sosial ədalətin qorunması, yoxsulluğun azaldılması, təhsil və səhiyyə xidmətlərinə geniş çıxışın təmin edilməsi.
- **Ekoloji dayanıqlılıq** – Təbii sərvətlərin mühafizəsi, ətraf mühitin çirklənməsinin qarşısının alınması və ekoloji sistemlərin qorunması.

Bu konsepsiyaya əsaslanan BMT-nin Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri (DİM) 2015-ci ildə qəbul edilmiş və 2030-cu ilə qədər qlobal inkişaf üçün yol xəritəsi kimi müəyyənləşdirilmişdir. DİM çərçivəsində 17 əsas məqsəd təsbit olunmuşdur ki, bunlara yoxsulluğun aradan qaldırılması, keyfiyyətli təhsilin əlçatanlığı, təmiz və bərpa olunan enerji resurslarına çıxış, iqlim dəyişikliyi ilə mübarizə kimi hədəflər daxildir.

İqtisadi nəzəriyyə kontekstində dayanıqlı inkişaf, klassik iqtisadi artım modellərinin məhdudiyyətlərini aşaraq, neoklassik və institusional yanaşmaların vəhdətində təzahür edir. Bu modeldə yalnız kapital və əmək deyil, eyni zamanda təbii ehtiyatların rəşional idarə olunması, texnoloji irəliləyişlər və institusional effektivlik əsas elementlər kimi ön plana çıxır.

Azərbaycan kimi təbii resurslara dayanan iqtisadiyyata malik ölkələr üçün bu nəzəri çərçivə xüsusi aktualıq daşıyır. Belə ölkələrdə sürətli iqtisadi yüksəlişin uzunmüddətli davamlılığını təmin etmək, sərvətlərin tükənməsinin qarşısını almaq və gələcək nəsillər qarşısında məsuliyyət daşıyan siyasətlər formalaşdırmaq strateji əhəmiyyət kəsb edir.

Azərbaycanın iqtisadi inkişafının analizi

Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra iqtisadi sistemin bərpası və inkişafı istiqamətində mühüm dəyişikliklərə başlanmışdır. Xüsusilə 2000-ci illərin əvvəllərindən etibarən enerji siyasəti və neft sahəsinə yatırılan sərmayələr ölkənin iqtisadi artımını sürətləndirmişdir.

ÜDM-də artım tendensiyası xüsusilə 2005–2010-cu illər arasında yüksək olmuşdur. Bu artımın əsas səbəbləri neft sahəsinin inkişafı və xarici kapitalın artmasıdır. Lakin 2014-cü ildən sonra dünya enerji bazarlarında neftin qiymətinin kəskin düşməsi iqtisadi artımı yavaşlatmış və 2015-ci ildə

manatın dəyərdən düşməsinə səbəb olmuşdur. Bu vəziyyət, iqtisadiyyatın neft sektoruna olan yüksək asılılığını bir daha ortaya çıxardı və iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi zərurətini artırdı.

Azərbaycan iqtisadiyyatında neft sahəsi hələ də əsas gəlir mənbəyi olmaqla yanaşı, dövlət iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi məqsədilə aqrar sektor, turizm, informasiya-kommunikasiya texnologiyaları və sənaye parklarını inkişaf etdirmək üçün müxtəlif tədbirlər görmüşdür. 2020-ci ildə ümumi daxili məhsulun 42%-i neft sahəsinin payına düşüb, bu da iqtisadi strukturun hələ də enerji resurslarına bağlı olduğunu göstərir. Qeyri-neft sənayesi sabit artım göstərsə də, hələ də iqtisadiyyatda məhdud paya malikdir. Bu sahənin potensialının genişləndirilməsi əsas məqsəd olaraq qalır.

Xarici ticarət strukturunda isə enerji ehtiyatları əsas üstünlük təşkil edir, ümumi ixracın 85–90%-i xam neft və təbii qaz məhsullarından ibarətdir. Lakin, son illərdə qeyri-neft ixracı, xüsusilə aqrar məhsullar və sənaye malları, artmış və ixrac strukturunda dəyişikliklərə səbəb olmuşdur.

Dayanıqlı inkişaf kontekstində Azərbaycan

Son illərdə Azərbaycan Respublikası sosial rifah səviyyəsinin yüksəldilməsi, ətraf mühitin mühafizəsi və qeyri-neft sektorunun təşviqi istiqamətində əhəmiyyətli təşəbbüslərlə çıxış etmişdir. Həyata keçirilən bu tədbirlər, dayanıqlı inkişaf konsepsiyasına uyğun, balanslaşdırılmış və davamlı iqtisadi-sosial sistemin qurulmasına xidmət edir. Dövlətin bu sahədəki siyasəti, uzunmüddətli perspektivdə iqtisadi şaxələndirmə, sosial bərabərlik və ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsini əsas prioritetlər kimi müəyyənləşdirir.

Enerji Siyasəti və Ətraf Mühitin Mühafizəsi: Azərbaycan, enerji ehtiyatları baxımından zəngin ölkə olmasına baxmayaraq, son illərdə bərpa olunan enerji mənbələrinin genişləndirilməsi istiqamətində nəzərəcarpacaq təşəbbüslər həyata keçirmişdir. 2020-ci ildə təsdiqlənmiş “Yaşıl Enerji Zonası” konsepsiyası, xüsusilə Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarının alternativ enerji potensialının səmərəli istifadəsini hədəfləyir. Bu konsepsiya, regionun enerji təchizatında dayanıqlılığı təmin etməklə yanaşı, ekoloji baxımdan təmiz texnologiyaların tətbiqini də təşviq edir.

Əlavə olaraq, ölkədə təmiz texnologiyaların tətbiq sahəsi genişləndirilməkdədir. İqlim dəyişikliyi ilə mübarizə kontekstində, Azərbaycan Paris İqlim

Sazişi çərçivəsində karbon emissiyalarının azaldılması üzrə bir sıra öhdəliklərə sadıqlığını nümayiş etdirmişdir. Bu istiqamətdə həyata keçirilən siyasətlərin əsas istiqamətlərini isə “Milli Ətraf Mühit Strategiyası 2030” sənədi müəyyən edir və bu sənəd ekoloji idarəetmə üçün yol xəritəsi funksiyasını daşıyır.

Sosial Göstəricilər və İnsan Kapitalının İnkişafı: Dayanıqlı inkişafın əsas tərkib hissələrindən biri sosial bərabərliyin təmin olunması və insan kapitalının inkişaf etdirilməsidir. Bu istiqamətdə Azərbaycan son illərdə bir sıra əhəmiyyətli irəliləyişlər əldə etmişdir.

* Yoxsulluq səviyyəsi, 2000-ci illərin əvvəllərində təxminən 49% təşkil etdiyi halda, 2020-ci illərdə bu göstərici 5–6% aralığına qədər azaldılmışdır. Bu dəyişiklik, sosial müdafiə siyasətlərinin effektivliyi və iqtisadi artımın sosial sahəyə təsirinin göstəricisidir.

* Təhsil və səhiyyə sahəsində islahatlar həyata keçirilmiş, “Dövlət Proqramları” çərçivəsində regionlarda sosial infrastrukturun müasirləşdirilməsi istiqamətində ciddi addımlar atılmışdır. Yeni məktəblər və tibb müəssisələrinin inşası, eləcə də mövcud obyektlərin təmiri bu prosesi müşayiət etmişdir.

* Əhəlinin sosial rifahının artırılması məqsədilə son illərdə minimum əməkhaqqı və pensiya məbləğlərində ardıcıl artımlar həyata keçirilmiş, bu da əhəlinin alıcılıq qabiliyyətinə və həyat keyfiyyətinə müsbət təsir göstərmişdir.

Nəticə

Azərbaycanın dayanıqlı iqtisadi inkişaf strategiyası, yalnız iqtisadi artımın təmin olunması deyil, həm də cəmiyyətin sosial rifahını və ekoloji tarazlığını qorumağa yönəlmiş kompleks bir yanaşma tələb edir. Bu yanaşma, ölkənin uzunmüddətli inkişafını təmin etmək üçün bir çox sektorunu əhatə edən və qarşılıqlı əlaqədə olan strategiyalarla formalaşdırılmalıdır. Neftdənkənar sektorların inkişafı, xüsusilə kənd təsərrüfatı, turizm, informasiya texnologiyaları və emal sənayesi, iqtisadiyyatın diversifikasiyasını təmin etməklə yanaşı, resursların daha səmərəli istifadəsini də təmin edir. Bu, eyni zamanda, ölkənin qeyri-neft sektorlarında möhkəm bir bazanın yaradılmasını və xarici iqtisadi şoklara qarşı dayanıqlılığını artırır. Yaşıl enerji siyasətinin reallaşdırılması, Azərbaycan üçün ekologiya baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Yenilənə bilən enerji mənbələrinin inkişafı, həm ekoloji tarazlığın qorunmasına, həm də ölkənin enerji təhlükəsizliyinin artırılmasına xidmət edir. Xüsusilə, külək və günəş enerjisinin istehsalının artırılması, karbon izinin azaldılmasına və ətraf mühitin qorunmasına töhfə verir. Həmçinin, bu sahədəki infrastruktur və texnologiyaların inkişafı, yeni iş yerlərinin yaradılmasına və iqtisadiyyatın yaşıl inkişafına gətirib çıxara bilər. İnsan kapitalının gücləndirilməsi, dayanıqlı inkişafın əsas aspektlərindən biridir. Təhsil, səhiyyə, sosial müdafiə və məşğulluq sahələrində həyata keçirilən islahatlar, insanların həyat keyfiyyətini yüksəltməklə yanaşı, onların əmək bazarına daha effektiv inteqrasiyasını təmin edir. Mütəxəssis hazırlığı, innovativ düşüncənin inkişafı və peşə bacarıqlarının artırılması, əmək məhsuldarlığını və ölkənin beynəlxalq rəqabət qabiliyyətini yüksəldir. Həmçinin, sosial bərabərliyin təmin edilməsi və yoxsulluğun azaldılması üçün daha çox investisiya və dəstək təmin edilməlidir. İnstitusional islahatlar isə dayanıqlı inkişafın təmin edilməsi üçün olduqca vacibdir. Dövlətin idarəetmə strukturlarının təkmilləşdirilməsi, hüquqi çərçivənin gücləndirilməsi və korrupsiyaya qarşı mübarizə, iqtisadi və sosial sahələrdə şəffaflıq və ədalət prinsipinə əsaslanaraq inkişafı dəstəkləyəcəkdir. Eyni zamanda, dövlətin və özəl sektorun əməkdaşlığına əsaslanan strategiyaların həyata keçirilməsi, iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində rəqabət mühitinin yaxşılaşdırılmasına və innovasiya fəaliyyətlərinin təşviqinə kömək edə bilər.

Nəticə etibarilə, Azərbaycan dayanıqlı iqtisadi inkişaf yolunda irəliləməsi üçün mükəmməl bir strateji baxışa, siyasi iradəyə və cəmiyyətin fəal iştirakına ehtiyac duyur. Bu prosesdə dövlətin düzgün siyasətləri, özəl sektorun təşəbbüsləri və vətəndaşların inkişaf proseslərinə qoşulması ilə ölkə daha güclü və dayanıqlı iqtisadiyyatın qurulmasına nail ola bilər.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Məmmədov, A. (2019). *Dayanıqlı İqtisadi İnkişaf və Azərbaycan*. Bakı: Bakı Dövlət Universiteti Nəşriyyatı.
2. Əliyev, H. (2020). *Azərbaycanın Ekoloji və İqtisadi İslahatları: Dayanıqlı İnkişaf Yolu*. Bakı: Elmlər Akademiyası Nəşriyyatı.

3. Quliyev, R. (2018). *Azərbaycanın Dayanıqlı İqtisadiyyatına Yol Açar Strateji Addımlar*. Bakı: Ekonomiks Nəşriyyatı.
4. Həsənov, M. (2017). *Azərbaycanın İqtisadi İslahatları və Dayanıqlı İnkişaf*. Bakı: Baku Business Press.
5. Xəlilov, V. (2021). *İqtisadi İnkişaf və Dayanıqlı Sosial Politika: Azərbaycan Modeli*. Bakı: TəhsilNəşriyyatı.
6. Sachs, J. D. (2015). *Dayanıqlı İnkişaf Çağı*. Nyu-York: Kolumbiya Universiteti Nəşriyyatı.
7. Dünya Bankı. (2022). *Azərbaycanın Dayanıqlı İnkişafı: Çağırışlar və İmkanlar*. Vaşinqton, DC: Dünya Bankı.
8. BMT İnkişaf Proqramı (UNDP). (2021). *Azərbaycanın Dayanıqlı İnkişaf Yolu*. Nyu-York: Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnkişaf Proqramı.
9. Haughton, J. (2020). *İqtisadi İnkişaf və Dayanıqlı Artım: Azərbaycan Nümunəsi*. Oksford: Oksford Universiteti Nəşriyyatı.
10. Karabıyık, E. (2019). *Ekonomik Kalkınma ve Çevresel Sürdürülebilirlik*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
11. Kaya, A. (2018). *Sürdürülebilir Kalkınma Stratejileri: Küresel ve Yerel Perspektifler*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
12. Yılmaz, E. (2017). *Sürdürülebilir Kalkınma ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Örneği*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Farid Adam RAHİMLİ

Magistrant, Azerbaijan State University of Economics

rahimli.farid.adam.2023@unec.edu.az

SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT: THE CASE OF AZERBAIJAN

Abstract

This paper investigates the theoretical foundations and practical application of the sustainable economic development concept, using Azerbaijan as a case study. Sustainable development is characterized by an integrated approach that seeks to maintain equilibrium among economic growth, social equity, and environmental protection. Following the restoration of its independence, Azerbaijan experienced rapid economic expansion, predominantly driven by hydrocarbon revenues. However, the overreliance on natural resources has resulted in structural imbalances within the economy. In response, the Azerbaijani government has implemented a series of strategic reforms in recent years, focusing on the diversification of the non-oil sector, enhancement of social welfare, and environmental sustainability. This study critically analyzes the progress achieved, identifies ongoing challenges, and proposes strategic policy recommendations aimed at reinforcing the sustainability of economic development. Key priorities such as economic diversification, institutional transparency, and the development of human capital are emphasized as essential components for ensuring long-term resilience and inclusive growth.

Keywords: Sustainable economic development, Azerbaijan's economy, Non-oil sector, United Nations Sustainable Development Goals (SDGs), Economic diversification

Фарид Адам Рахимли

Магистрант, Азербайджанский государственный университет экономики

rahimli.farid.adam.2023@unec.edu.az

УСТОЙЧИВОЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ: ПРИМЕР АЗЕРБАЙДЖАНА

Аннотация

Данная работа исследует теоретические основы и практическое применение концепции устойчивого экономического развития, используя Азербайджан в качестве примера. Устойчивое развитие характеризуется интегрированным подходом, который стремится поддерживать

равновесие между экономическим ростом, социальной справедливостью и охраной окружающей среды. После восстановления своей независимости Азербайджан пережил быстрый экономический рост, в первую очередь за счет доходов от углеводородных ресурсов. Однако чрезмерная зависимость от природных ресурсов привела к структурным дисбалансам в экономике. В ответ на это азербайджанское правительство в последние годы внедрило ряд стратегических реформ, направленных на диверсификацию нефтеотрасли, улучшение социального благосостояния и экологическую устойчивость. В этом исследовании критически анализируется достигнутый прогресс, выявляются текущие проблемы и предлагаются стратегические рекомендации, направленные на укрепление устойчивости экономического развития. Ключевые приоритеты, такие как экономическая диверсификация, институциональная прозрачность и развитие человеческого капитала, подчеркиваются как важнейшие компоненты для обеспечения долгосрочной устойчивости и инклюзивного роста.

Ключевые слова: Устойчивое экономическое развитие, экономика Азербайджана, нефтяной сектор, Цели устойчивого развития ООН (ЦУР), экономическая диверсификация